Урок. Уживання великої букви

Урок засвоєння нових знань і формування умінь · 45 хв

Проблемне питання уроку: Чому слова, утворені від одного прізвища Шевченко, пишуться то з великої, то з малої букви?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• Формулює основний принцип уживання великої букви, а саме загальні назви пишуться з малої, власні з великої. • Називає групи власних назв, у яких з великої букви пишемо всі слова, і групи, у яких лише перше слово. • Називає випадки, коли власна назва пишеться з малої букви (ват, ампер, посади, національності, частки ван, де, фон).	• Застосовує правило й розкриває дужки у словосполученнях із власними назвами. • Знаходить і виправляє помилки у вживанні великої букви в реченні. • Пояснює написання присвійних і відносних прикметників від власних назв (Шевченків «Заповіт», шевченківська хата).	• Усвідомлює значення мовної норми для точності письмового спілкування та поваги до власних назв рідної країни, її установ і людей.

Базові поняття і терміни

власна назва, загальна назва, присвійний прикметник, відносний прикметник, фразеологізм, орфограма.

Форми роботи

- фронтальна бесіда
- робота з текстом підручника
- робота в парах із таблицею правила
- спостереження за прикладами
- редагування речень

Обладнання та реактиви

- підручник «Українська мова. 10 клас» (Ворон, Солопенко), §22, с. 105–108
- слайд із таблицею правила «Велика буква у власних назвах» і з прикладами для спостереження
- роздруковані картки із завданнями для закріплення (по одній на пару)
- Український правопис 2019 (розділ про велику букву) для довідки вчителя

Демонстрації

- Три словосполучення на дошці, Шевченків «Заповіт», Шевченківська премія, шевченківська хата — учні помічають, що прикметник від одного прізвища пишеться по-різному.
- Слайд із таблицею правила про великі літери у власних назвах — учні помічають, що в назвах держав з великої пишемо всі слова, а в назвах установ лише перше слово.
- Рядок прикладів Людвіг ван Бетховен, Лопе де Вега, дон Педро, але Дон Кіхот, Дон Жуан — учні помічають, що службові частки пишемо з малої, а в окремих назвах вони стають частиною імені.
- Назви в лапках на слайді, опера «Запорожець за Дунаєм», газета «Здоров’я», медаль «За відвагу» — учні помічають, що з великої букви пишемо лише перше слово.

Міжпредметні зв'язки

- Українська література — Шевченків «Заповіт», Франкові «Каменярі» та рядок В. Симоненка про нових Колумбів і Магелланів як приклади власних назв і прикметників від них
- Історія — назви подій, які пишемо з великої букви (Друга світова війна, Полтавська битва, Семирічна війна), і ті, що пишемо з малої (хрестові походи, громадянська війна)
- Географія — назви географічних об’єктів Південний Буг, Кримський півострів, Червоне море, де родове слово пишемо з малої

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередньому уроці вивчали правопис апострофа та випадки збігу приголосних (тьмяний, торф’яний, підв’язати).

Наступний урок: На наступному уроці вивчатимемо правопис складних слів, які пишуться разом і через дефіс.

Безпека

- Під час роботи в парах учні не пересуваються класом, а розгортаються до сусіда за партою, щоб не створювати тисняви в проходах.

- Робочі картки й зошити лежать на парті, а портфелі та сумки стоять під партою, щоб ніхто не перечепився під час перевірки.
- Слайд із таблицею показуємо з екрана чи дошки на безпечній відстані, учні не підходять до проєктора й кабелів, а вчитель сам керує презентацією.
- Для роботи зі словником використовуємо підручник чи роздруківку, смартфони в цей час залишаються в сумках, а пошук у мережі виконує вчитель.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітається з класом, перевіряє готовність до уроку, оголошує тему «Уживання великої букви».

Учні: Вітаються, готують зошити й підручники, записують дату й тему.

Учитель коротко оголошує, що сьогодні вчимося розрізняти власні й загальні назви на письмі.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить мозковий штурм із попередньої теми про апостроф. Ставить п’ять запитань, кожен учень записує відповідь одним рядком у зошиті, потім учитель оголошує правильні відповіді, а учні перевіряють себе.

Учні: Кожен письмово відповідає на запитання в зошиті, звіряє відповіді й позначає помилки.

Запитання 1. Чи пишемо апостроф у слові мавпячий і чому? Відповідь. Ні, бо перед я стоїть збіг приголосних, у такому разі апостроф зазвичай не ставиться. Запитання 2. Поясніть апостроф у слові підв’язати. Відповідь. Апостроф стоїть на межі префікса і кореня. Запитання 3. Чому в слові торф’яний є апостроф? Відповідь. Тому що збігається губний приголосний ф з р. Запитання 4. Чи треба апостроф у слові тьмяний? Відповідь. Ні, бо це збіг приголосних у корені, а апостроф у такому разі не ставимо. Запитання 5. Чи пишемо апостроф у слові розм’якнути? Відповідь. Так, бо префікс і корінь належать до різних частин слова.

Мотивація 3 хв

Учитель: Пише на дошці три словосполучення Шевченків «Заповіт», Шевченківська премія, шевченківська хата і звертає увагу, що всі вони походять від одного прізвища. Ставить проблемне питання. Не просить пояснювати, а лише збирає здогадки.

Учні: Розглядають приклади, висловлюють здогадки одним реченням, записують проблемне питання.

Учитель запитує, чому слова, утворені від одного прізвища Шевченко, пишуться то з великої, то з малої букви. Учні можуть здогадатися, що це залежить від значення слова. Учитель повідомляє, що відповідь знайдемо до кінця уроку, і залишає питання на дошці.

Вивчення нового

21 хв

Учитель: Організовує три активності. Спершу веде роботу з текстом підручника, потім просить пар заповнити таблицю правила, а наприкінці веде спостереження за прикладами й разом з класом складає алгоритм вибору великої букви. Таблицю правила показує на слайді саме на другому кроці.

Учні: Читають §22 підручника, у парах заповнюють таблицю, спостерігають за прикладами й формулюють алгоритм.

Активність 1 (7 хв), робота з текстом підручника. Учні читають §22 (Ворон, с. 105–106) і знаходять у тексті пункти правила про велику букву. Запитання. Який основний принцип уживання великої букви? Відповідь. Загальні назви пишуться з малої букви, а власні з великої (Ворон, с. 108). Запитання. У яких групах назв з великої букви пишемо кожне слово? Відповідь. У назвах держав, найвищих державних посад, міжнародних організацій, нагород, в образних назвах географічних об’єктів і в складних астрономічних та географічних назвах, крім родових слів, наприклад Корейська Народно-Демократична Республіка, Голова Верховної Ради України, Організація Об’єднаних Націй, Червоне море, Південний Буг (Ворон, с. 105–106). Запитання. У яких групах з великої пишемо лише перше слово? Відповідь. У назвах областей, районів, установ, організацій, політичних партій, історичних подій, музеїв, парків, пам’яток архітектури, наприклад Вінницька область, Національний банк України, Друга світова війна, Музей образотворчого мистецтва (Ворон, с. 106). Продукт активності, перелік трьох-чотирьох груп із прикладами, записаний у зошиті. Активність 2 (7 хв), заповнення таблиці в парах. Пари на картці або в зошиті складають таблицю з трьома стовпчиками (Група назв, Скільки слів з великої, Приклад) і заповнюють її за підручником. Очікуваний продукт. Особові імена, прізвища, псевдоніми й клички (Іван Семенович Нечуй-Левицький, пес Бровко), релігійні поняття й свята (Бог, Різдво, Покрова), присвійні прикметники від імен (Миколин брат, Шевченків «Заповіт»), держави (Королівство Бельгія), установи (Збройні сили України). Окремий рядок для назв у лапках, де з великої пишемо перше слово (опера «Запорожець за Дунаєм», газета «Здоров’я», медаль «За відвагу»). Активність 3 (7 хв), спостереження за прикладами. Учитель пише на дошці дві колонки прикладів і просить знайти спільне. Колонка 1 містить слова ват, ампер, дизель, одесит, директор, хрестові походи. Колонка 2 містить Ібн Сіна, Дон Кіхот, Людвіг ван Бетховен, дон Педро, Лопе де Вега. Запитання. Що спільного в словах першої колонки? Відповідь. Це загальні назви (одиниці виміру, мешканці міст, посади, історичні події, що стали загальними), тому пишемо з малої букви. Запитання. Що помічаємо в другій колонці? Відповідь. Службові частки ван, де, дон пишемо з малої та окремо від прізвища, але Дон Кіхот і Дон Жуан пишемо з великої, бо це самостійні імена, а арабське ібн пишемо окремо з великої (Ворон, с. 107–108). Запитання. Чому в прикладі Шевченків «Заповіт» прикметник з великої, а в прикладі шевченківська хата з малої? Відповідь. Присвійні прикметники, утворені від імені особи суфіксами -ов-, -ев-, -ин-, -ів-, пишуться з великої (Миколин брат, Франкова кімната), а відносні прикметники від прізвищ з суфіксом -івськ- та прикметники у фразеологізмах і термінах пишуться з малої (шевченківська хата, прокрустове ложе, езопова мова) (Ворон, с. 105–107). Учні записують алгоритм. Спочатку питають себе, чи це конкретна, єдина, одинична назва, чи це загальна. Якщо загальна, то з малої. Якщо власна, то визначити тип назви і вирішити, скільки слів пишемо з великої.

Закріплення

9 хв

Учитель: Роздає картки й керує виконанням чотирьох завдань, після кожного завдання організовує швидку перевірку.

Учні: Виконують завдання письмово в зошиті, перевіряють у парах і виправляють помилки.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Повертається до проблемного питання, дає учням час подумати, пропонує прийом «Мікрофон» і читає запитання з розділу нижче.

Учні: Письмово записують відповідь на проблемне питання, інші запитання обговорюють усно.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Оголошує завдання, коротко пояснює, що саме потрібно виконати, і відповідає на запитання.

Учні: Записують домашнє завдання в щоденник.

Завдання для закріплення

1. Упізнайте орфограму. Спишіть словосполучення, розкриваючи дужки, і для кожного скажіть, чому написано саме так: сузір'я (В,в)елика (В,в)едмедиця, (Д,д)иректор школи, річка (П,п)івденний (Б,б)уг, (Л,л)ьвів'янка, (К,к)римський (П,п)івострів.

Відповідь: Сузір'я Велика Ведмедиця (у складній астрономічній назві обидва слова з великої, а слово сузір'я родове). Директор школи (назва посади пишеться з малої). Річка Південний Буг (у складній географічній назві обидва слова з великої, а слово річка родове). Львів'янка (назва мешканки міста з малої). Кримський півострів (прикметник частина назви, а слово півострів родове).

2. Поясніть написання. Спишіть, розкриваючи дужки, і назвіть вид прикметника та суфікс: (Ш,ш)евченків «Заповіт», (Ш,ш)евченківська премія, (Ш,ш)евченківська хата, (П,п)рокрустове (Л,л)оже.

Відповідь: Шевченків «Заповіт», бо це присвійний прикметник від прізвища, суфікс -ів-, з великої. Шевченківська премія, бо це назва нагороди, обидва слова з великої. Шевченківська хата пишеться з малої, тобто шевченківська хата, бо це відносний прикметник із суфіксом -івськ-. Прокрустове ложе, бо це фразеологізм, обидва слова з малої.

3. Скільки слів з великої. Спишіть, розкриваючи дужки, і поясніть вибір для кожного запису: (К,к)итайська (Н,н)ародна (Р,р)еспубліка, (В,в)інницька (О,о)бласть, (Н,н)аціональний (Б,б)анк України, (Р,р)ада (Є,є)вропи.

Відповідь: Китайська Народна Республіка, бо в назвах держав з великої пишемо всі слова. Вінницька область, бо в назвах областей з великої пишемо лише перше слово. Національний банк України, бо в назвах установ з великої пишемо перше слово і власну назву України. Рада Європи, бо в назвах міжнародних організацій з великої пишемо всі слова.

4. Відредагуйте речення. Знайдіть і виправте три помилки у вживанні великої букви. Мій друг Одесит працює Директором школи і слухає оперу «Запорожець За Дунаєм».

Відповідь: Мій друг одесит працює директором школи і слухає оперу «Запорожець за Дунаєм». Слово одесит названо за місцем проживання, воно загальне й пишеться з малої. Директор школи теж назва посади, тому з малої. У назві твору в лапках з великої пишемо лише перше слово.

Диференціація

Сильним: Складіть і запишіть чотири речення, у кожному з яких є одна назва з різних груп правила, наприклад Збройні сили України, Друга світова війна, Музей образотворчого мистецтва, Лопе де Вега, і для кожної поясніть написання.

Підтримка: Скористайтеся алгоритмом із трьох кроків. Перше, загальна чи власна назва. Друге, якщо власна, то держава, посада чи нагорода (усі слова з великої) або установа чи область (лише перше слово). Третє, родове слово (річка, море, вулиця) пишемо з малої. Зразок на іншому прикладі. Червоне море, бо Червоне є частиною власної назви і пишеться з великої, а родове слово море з малої.

Домашнє завдання

Базове: Вивчити правило (Ворон, §22, с. 105–107) і виконати вправу 150, розкривши дужки в перших десяти словах та письмово пояснивши написання двох слів на вибір.

За вибором: За вибором виконати вправу 151, склавши два слогани з назвами, які пишемо в лапках, або вправу 149, дібравши до трьох пунктів правила по п’ять власних прикладів.

Рефлексія

Прийом «Мікрофон». Письмово в зошиті кожен відповідає одним реченням на проблемне питання уроку. Чому слова, утворені від одного прізвища Шевченко, пишуться то з великої, то з малої букви? Орієнтовна відповідь. Присвійний прикметник і назва нагороди пишуться з великої, а відносний прикметник із суфіксом -івськ- пишеться з малої. Усно двоє-троє учнів завершують речення «Сьогодні я помітив(ла), що велика буква…».

Джерела:

- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 105
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 105, 106
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 106
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 106, 107
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 107
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 107, 108
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 108
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 108, 109
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 109
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 109, 110
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 110, 111
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 111
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 111, 112
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 112, 113
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 113
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 113, 114